

Context

Nederland vergrijst en dit loopt parallel met een krimpende arbeidsmarkt. De 5 miljoen mantelzorgers moeten de handen steeds een stukje verder uit de mouwen steken om de extra werkdruk en de vraag naar zorg te kunnen opvangen. Mantelzorgers zijn inventief en lijken rekbaar, maar menigeen nadert de grenzen van zijn kunnen. Dit dwingt ons tot het maken van keuzes; niet alleen binnen de zorg, óók op het werk. En niet alleen op individuele basis. De schaal is dusdanig groot dat het de arbeidsmarkt in zijn geheel raakt. Het vraagt om beslissingen op politiek- en maatschappelijk niveau. Hoe willen we de zorg voor elkaar in stand houden? Hoe combineren we mantelzorg voor een familielid of naaste met betaald werk en/of de verantwoordelijkheden voor een gezin? Is er dan nog tijd voor persoonlijke interesses en ontspanning?

Dit gaat niet alleen over de ander, het gaat ook over ú! Diverse politici verlieten al het ambt omdat ze de zorg voor hun familielid of naaste niet meer wisten te combineren.

Demografische Ontwikkelingen 2050

MantelzorgNL herkent het beeld en de bevindingen die de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 schetst in het door haar gepubliceerde rapport van januari 2024. Door de vergrijzing neemt niet alleen het aantal mensen met één of meer chronische ziekten toe. Ook neemt de druk op de informele zorg en ondersteuning en daarmee in het bijzonder de afhankelijkheid van mantelzorg aanzienlijk toe in komende jaren. Het aantal huishoudens met alleenwonende ouderen verdubbelt in de periode tot 2050, terwijl er steeds minder mensen zijn die de voor hen benodigde mantelzorgtaken op zich kunnen nemen. Uiteraard wonen er mensen in wijken waar sprake is van een zorgzame buurt en men voor elkaar een oogje in het zeil houdt. Deze burenhulp en betrokkenheid is zeer welkom, maar staat niet gelijk aan de vaak dagelijkse intensieve zorg en ondersteuning die geboden wordt vanuit mantelzorg. Bij mantelzorg is géén sprake van vrijblijvendheid en de geboden zorg en het zorgen maken over is voor een lange periode dusdanig intensief en complex dat dit veel tijd en energie vergt. De regelkolder die mantelzorgers daarbij ook nog eens voor hun kiezen krijgen, vormt een onnodige belasting die de beschikbare tijd voor échte zorg nog meer onder druk zet. Mantelzorg is aantoonbaar geen vrijwilligerswerk dat je eenvoudig kunt vervangen door de hulp van een bezorgde buurman of -vrouw.

Tegenstrijdigheden in Overheidsbeleid mantelzorg

Deze ontwikkelingen moeten de Nederlandse overheid aansporen om fundamenteeler na te denken over de vraag hoe zij mantelzorg zo goed mogelijk kan faciliteren en ondersteunen. Vaak horen we mooie woorden, maar zien wij deze niet vertaald in regelgeving of concreet beleid. Zoals deze:

- De (lokale) overheid wil mantelzorgers ondersteunen en overbelasting tegengaan, maar in beleid en regelgeving staan geen harde minimumvoorwaarden;
- Er is weinig landelijk geregeld en noodzakelijke voorzieningen zoals respijtzorg zijn helaas niet afdwingbaar;
- Door grote beleidsvrijheid bestaat er binnen elke gemeente een verschillend aanbod aan ondersteunende voorzieningen voor mantelzorgers. Dat maakt dat het voor mantelzorgers zelf niet helder is wat zij wel en niet kunnen verwachten van hun lokale overheid.

Dergelijke versnippering is niet alleen onwenselijk, het zorgt er voor dat veel mantelzorgers door de bomen het bos niet meer zien. Er is door dit alles duidelijk sprake van een omgekeerde postcodeloterij: in sommige postcodes krijg je het wel en in andere postcodes valt het niet. Dit zien we ook in de grote verschillen bij de mantelzorgwaardering. De mantelzorger is afhankelijk van de mate waarin binnen een gemeente aandacht is voor mantelzorgondersteuning en hoe dit lokaal is geregeld. Om de situatie te verbeteren hoeft de beleidsvrijheid niet noodzakelijkerwijs te verdwijnen. Het opstellen van een centraal kader plus minimumeisen is al een stap in de goede richting. Ook Femke de Kievit stelt dit in haar proefschrift getiteld 'het bevorderen van familie- en mantelzorg in beleid en regelgeving in Nederland'.

Mantelzorg is geen kosteloze vervanging voor de tekorten in de zorg

De aanhoudende ontwikkeling van personeelstekorten in de zorg baart ook ons zorgen. Verpleeghuizen vragen mantelzorgers nu al actief te helpen bij werkzaamheden om de zorg op een bepaald niveau te kunnen houden. Het vrijblijvende karakter bij deze vraag verdwijnt als de mantelzorger een lijst met voorgeschreven activiteiten krijgt gepresenteerd. Het stelt mantelzorgers voor een grote uitdaging om de zorg voor hun naaste te blijven combineren met een reguliere baan. Werknemers kunnen hierbij niet automatisch rekenen op een sociaal vangnet en/of financieel kader dat de nodige steun biedt. Als mantelzorgers deze extra taken toch op zich nemen, komt dat voort uit een sterk gevoel van plichtsbesef en uiteraard genegenheid voor hun naaste.

Mantelzorgers lijken zo te fungeren als een kosteloze medewerker binnen de zorg en komen handig van pas om de consequenties van besparingen in de zorg te camoufleren. Maar het kan niet zo zijn dat als de mantelzorger niet de handen uit de mouwen steekt, de kwaliteit van zorg niet langer gewaarborgd is. Uitholling van de kwaliteit van zorg wordt dan afgeschoven op een tekort aan beschikbare mantelzorg. Het is een zeer onwenselijke ontwikkeling en doet absoluut geen recht aan de maatschappelijke besparingen die mantelzorgers met zich meebrengen. Onderzoek van Ecorys toont aan dat vervangingswaarde van geboden zorg al gauw 44 miljard euro op jaarbasis bedraagt. Dit is een gigantisch bedrag, zeker in vergelijking met het totale jaarlijkse zorgbudget in Nederland. Deze grote financiële bijdrage die mantelzorgers dagelijks leveren, zou op zijn minst terugvertaald kunnen worden in een tegemoetkoming in de gemaakte kosten dan wel een vergoeding als erkenning van de maatschappelijke waarde die mantelzorg vertegenwoordigt.

Mantelzorg en Werk

Het SER-advies dat zich toelegt op mantelzorg in relatie tot werk is een positieve ontwikkeling. Het draagt naar verwachting bij aan een minimum wettelijk kader waarop elke werknemer in Nederland een beroep kan doen als de mantelzorgtaken niet meer te combineren zijn met de uitoefening van een baan.

De meeste mantelzorgers kunnen werk en mantelzorg nu nog combineren. Waarbij wel moet worden aangetekend dat 18% van het ziekteverzuim op de werkvloer mantelzorg gerelateerd is. Vaak is begrip en erkenning voor de mantelzorgsituatie voldoende, maar soms is er meer nodig. Verlofregelingen kunnen helpen, maar zijn niet zaligmakend. Zeker als de zorg langdurig en intensief is, zijn er meer structurele maatwerkafspraken nodig.

Het verschil op de werkvloer wordt primair gemaakt als mantelzorg bespreekbaar is en er begrip en ruimte is voor maatwerkafspraken die passen bij de situatie. Binnen de maatwerkafspraken noemt ruim 80% van de werkende mantelzorgers flexibiliteit in tijd en plaats van werken als de belangrijkste 'mogelijkmaker'. Verlofregelingen zijn onderdeel van maatwerkoplossingen, maar worden door mantelzorgers als een beperkt en tijdelijk onderdeel van de oplossing gezien. Ze zijn niet altijd toereikend vanwege het diverse en grillige karakter van mantelzorg. Naast verlof dienen ook inkomensvoorzieningen voor mensen die langdurig en intensief zorgen, te worden meegenomen in mogelijke plannen.

Werk en mantelzorg zijn als communicerende vaten. Faciliteer je de mantelzorgondersteuning goed, dan schept dat ruimte om te werken. Want naast maatregelen die de werkgever zelf kan nemen, is voor een goede werk-privé-balans ook steun in de thuissituatie nodig. Denk aan vervangende zorg als de mantelzorger aan het werk is en mantelzorgondersteuning vanuit de gemeente zoals respijtzorg. De werkgever moet daarom niet de rekening gepresenteerd krijgen van hoe we de zorg voor elkaar in Nederland organiseren.

Uiteraard is dit alles geen eenvoudige uitdaging. Het vergt creativiteit en wilskracht om benodigde wijzigingen daadwerkelijk te realiseren. Dan wordt voor elkaar zorgen en werken de regel en niet meer de uitzondering.

Investeer in preventie en respijtzorg

Mantelzorgers zorgen vaak intensief voor hun familielid of naaste. Om dat te kunnen volhouden, is het belangrijk om af en toe vrijaf te nemen van de mantelzorg. Maar dat is alleen mogelijk als ze die zorg op een verantwoorde manier kunnen overdragen. Helaas is er landelijk weinig geregeld en is een belangrijke voorziening als respijtzorg niet afdwingbaar. Een forse investering in preventie en respijt is belangrijk om overbelasting te voorkomen. Zoals dagopvang, aanwezigheidszorg in huis of een logeeropvang voor één of meerdere nachten in een hiertoe geëigende locatie. Een landelijk dekkend kwalitatief netwerk van respijtoorzieningen is onmisbaar. Net als het voorstel voor de mantelzorgwaardering is voor respijtzorg ook een centraal kader voor gemeenten plus minimeisen een stap die nodig is.

Denk vooruit: faciliteer mantelzorg en wonen

Het is belangrijk te benadrukken dat mantelzorg zich zeker niet beperkt tot alleen zorg. Veel mantelzorgers leggen zich toe op het regelen van de financiën, bieden ondersteuning bij de huishouding, onderhouden contacten met allerlei instanties en helpen bij het aanpassen van bestaande woonruimte of regelen een nieuwe huisvesting.

In het rapport van de commissie Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 wordt nadrukkelijk aangegeven dat er op dit moment sprake is van een disbalans tussen de kwantitatieve en kwalitatieve woonvraag en het woningaanbod. Dit geldt voor verschillende levensfasen. Jongeren kunnen geen passende en betaalbare woningen vinden en ouderen hebben moeite om door te stromen en om wonen en zorg op een goede manier te combineren. In lijn met deze constatering is het belangrijk de aandacht te richten op hen die de mantelzorgverantwoordelijkheden in de nabije toekomst op zich zien afkomen. Het kunnen plaatsen van pre-mantelzorgwoningen zou daarom ontfaan moeten worden van een onnodig vergunningsstelsel. Het administratieve proces kan eenvoudiger en inzichtelijker waarbij vertrouwen vanuit de overheid maatgevend moet zijn. Ook zou de lokale overheid eenzelfde houding dienen te tonen op het moment dat een mantelzorgwoning geen alternatief is en creatieve oplossingen door betrokken mantelzorgers worden voorgesteld om in een bestaande woonsituatie mantelzorg verlening mogelijk te maken. Het woningtekort is groot en zal als gevolg van de achterblijvende nieuwbouw alleen maar toenemen. Oplossingen ten gunste van het verlenen van mantelzorg die de gewenste doorstroom in beschikbare woonruimtes faciliteren en stimuleren, dragen bij aan het reduceren van dit tekort. Dit omarmen en hierin investeren is voor gemeenten de enige weg.

Jonge mantelzorgers verdienen een topsportstatus

Mantelzorg is van alle leeftijden. Volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau zorgt één op de vier jongeren van 16 tot en met 24 jaar voor een familielid of naaste met gezondheidsproblemen. Voor jonge mantelzorgers kan de combinatie van een opleiding volgen en zorg verlenen erg zwaar zijn. Extra aandacht en begrip voor deze jongeren is belangrijk, omdat ze door hun zorgtaken minder tijd hebben voor schoolwerk en voor vrienden en hobby's. Dit verhoogt het risico op lichamelijke en emotionele klachten. Jonge mantelzorgers hebben baat bij meer flexibiliteit tussen het zorgen voor een naaste met gezondheidsproblemen en het volgen van een opleiding. Begin maart 2024 werd tijdens een debat met Minister van Onderwijs Dijkgraaf over het hoger onderwijs een motie van het CDA aangenomen. Dit om de situatie van jonge mantelzorgers binnen HBO-opleidingen en op universiteiten te verbeteren overeenkomstig de afspraken die zijn gemaakt in het Actieplan Flexibel Onderwijs en Topsport. Het is belangrijk dat dit voorstel snel tot uitvoering wordt gebracht om binnen het onderwijs de gewenste flexibiliteit te realiseren en in het verlengde hiervan een soortgelijk actieplan uit te rollen binnen het V(MBO).

Minister voor mantelzorg

We zien dat mantelzorg zich niet beperkt tot zorg en grote dwarsverbanden heeft met werk, onderwijs en wonen. Deze complexiteit kan de politiek alleen goed adresseren als de beleidsterreinen die invloed hebben op de situatie van mantelzorgers hun werk beter op elkaar afstemmen.

Daarnaast kunnen we stellen dat de spreiding van verantwoordelijkheden over meerdere bewindslieden binnen het Ministerie van VWS mantelzorg geen goed heeft gedaan tijdens de laatste kabinetsperiode. Zorg voor één minister die verantwoordelijkheid draagt voor alle wet- en regelgeving met implicaties voor mantelzorg, zoals de Wlz, Wmo, Zvw en Jeugdwet, binnen het Ministerie van VWS. Zo'n minister met interdepartementale ondersteuning vanuit SZW, Onderwijs en Volkshuisvesting laat zien dat de politiek het maatschappelijk belang van mantelzorg onderstreept en in beleid ondersteunt.

Toekomst

Voor veel Nederlanders is mantelzorg nu al een dagelijkse verantwoordelijkheid. Voor anderen is het een kwestie van tijd dat ze deze mantelzorgtaken voor een naaste moeten combineren met studie, baan of andere verantwoordelijkheden.

Als het gaat om mantelzorgbeleid van de overheid richt MantelzorgNL zich daarom op de volgende punten:

- Neem de omgekeerde postcodeloterij in mantelzorgondersteuning bij gemeenten weg door een centraal kader plus minimumeisen te hanteren;
- Slecht de bureaucratie en regeldruk waaraan mantelzorgers gemiddeld 4 uur per week kwijt zijn. Stop de regelkolder;
- Investeer fors in preventie en respijt om overbelasting te voorkomen door een landelijk dekkend kwalitatief netwerk van respijtvoorzieningen;
- Maak de maatschappelijke baten die mantelzorg vertegenwoordigt expliciet en kom mantelzorgers tegemoet in gemaakte kosten of regel een vergoeding als erkenning;
- Zorg ervoor dat de situatie van jonge mantelzorgers binnen het onderwijs wordt versterkt door afspraken te maken overeenkomstig het Actieplan Flexibel Onderwijs en Topsport; en voer dit in binnen het HBO, Universiteit en het V(MBO);
- Laat mantelzorg- en pre-mantelzorgwoningen op gemeentelijk niveau vergunningvrij plaatsen;
- Stimuleer creatieve voorstellen ten gunste van mantelzorg die de doorstroom in huisvesting faciliteren;
- Ondersteun het combineren van werk en mantelzorg door bovenwettelijke maatregelen, flexibiliteit in maatschappelijk verlof en werken aan regelingen die voor een langere periode houvast bieden;
- Neem naast verlof ook inkomensvoorzieningen mee voor mensen die langdurig en intensief zorgen in plannen om werk en mantelzorg te combineren;
- Maak één minister verantwoordelijk voor alle wet- en regelgeving met implicaties voor mantelzorg in een nieuw te vormen kabinet met interdepartementale ondersteuning en laat daarmee het maatschappelijk belang van mantelzorg zien.

Bekijk de ervaringen van mantelzorgers:

- Marco over het belang van huishoudelijke hulp
- Zakia over de zorg voor haar moeder
- Marieke over de zorg voor haar man

Marco

Zakia

Marieke

Bijlage Mantelzorg

Mantelzorgers zijn geen beroepsmatige zorgverleners; zij geven zorg aan een hulpbehoevende omdat zij een persoonlijke band hebben met degene voor wie zij zorgen. De bereidheid om voor elkaar te zorgen is groot. In Nederland geven jaarlijks circa 5 miljoen 16-plussers hulp aan hun partner, familie, vriend of buur die hulp nodig heeft vanwege lichamelijke, psychische, verstandelijke beperkingen of ouderdom. Deze hulp heet mantelzorg (bron: SCP)

Waarde van mantelzorg

De totale inzet van mantelzorgers in 2019 is berekend op 1,5 miljard uur en de maatschappelijke kosten van de ureninzet worden geraamd op 20,3 miljard euro. Het laten vervangen van alle mantelzorg door publiek gefinancierde zorg, zou circa 44 miljard euro kosten. (Bron: [Ecorys iov MantelzorgNL](#))

Mantelzorg in cijfers

Mantelzorgers zijn geen beroepsmatige zorgverleners; zij geven zorg aan een hulpbehoevende omdat zij een persoonlijke band hebben met degene voor wie zij zorgen.

In Nederland zijn 5 miljoen mantelzorgers

Algemeen

- 1 op de 3 Nederlanders (16+) gaven in 2019 mantelzorg (circa 5 miljoen mantelzorgers)
- 4.330.000 mantelzorgers geven langer dan 3 maanden hulp (langdurig)
- 970.000 mantelzorgers geven meer dan 8 uur per week hulp (intensief)
- 830.000 mantelzorgers geven zowel langdurig als intensief hulp
- 9,1% van de mantelzorgers voelt zich zwaar belast (460.000 mantelzorgers)
- Een kwart van de mantelzorgers beschouwt zichzelf als mantelzorger

Informatie en ondersteuning

- 1 op de 3 mantelzorgers weet in de gemeente niet de weg naar informatie, advies of andere vormen van mantelzorgondersteuning te vinden.
- Ruim een kwart van de mantelzorgers (29%) maakt gebruik van één of meerdere vormen van mantelzorgondersteuning
- Ongeveer vijf van de zes mantelzorgers genieten van de leuke momenten van het zorgen

Mantelzorg en werk

- 5 op de 6 mantelzorgers tussen 18 en 65 jaar heeft betaald werk
- 1 op de 4 werknemers combineert betaald werk met mantelzorg
- 1 op de 20 werknemers combineert betaald werk met minstens acht uur mantelzorg per week (ongeveer 400.000 werknemers)
- 1 op de 4 werkenden combineert het werk met mantelzorg (in de zorg 1 op de 3 werkenden).
- De meeste mantelzorgers (84%) kunnen werk en mantelzorg voldoende tot goed combineren, 16% slecht tot heel slecht. 18% van het ziekteverzuim is mantelzorg gerelateerd.
- Van de werkende mantelzorgers is 65% vrouw.
- 77% van de mantelzorgers is 46 jaar of ouder; 6% is jonger dan 35 jaar.
- 30% van de werkende mantelzorger wil meer uren werken, mits er iets verandert op het werk
- Ongeveer een kwart van de werkende mantelzorgers overweegt om minder uren te gaan werken en 11% overweegt te stoppen met werken.

Jonge mantelzorgers

- 1 op de 5 jongeren tussen 12-16 jaar groeit op met een chronisch ziek gezinslid. Zij ervaren een lagere kwaliteit van leven o.a. door bezorgdheid en gepieker over hun gezinslid en hebben verhoudingsgewijs vaker last van inslaapproblemen, vermoeidheid en gevoelens van uitputting.
- 1 op de 4 jongeren tussen de 16-24 jaar zorgt voor een naaste met gezondheidsproblemen (half miljoen jongeren)

Bronnen:

- "Blijvende bron van zorg", SCP, 2020
- "Voor elkaar?", SCP, 2017
- "Informeel hulp, wie doet er wat?", SCP, 2015
- "Werk en mantelzorg", SCP, 2019
- "Bezorgd naar school", SCP, 2020
- "Kerncijfers jonge mantelzorgers in Nederland (16-24 jaar)", SCP, 2022